

Jedinečnosť Brownovej historiografie

PETER OLEXÁK

The Uniqueness of Brown's Historiography

ABSTRACT: Peter Robert Lamont Brown (Dublin, 1935) is Professor Emeritus of Princeton University. He obtained his PhD in 1956 under the guidance of Arnaldo Momigliano. He taught Late Roman and Byzantine History at Oxford University, where he continued with Momigliano in scientific dialogue about the Late Antiquity. In 1975, he got a job at the prestigious Royal College in London and in about three years he was invited to America, first to the University of Berkeley and, in 1986, to Princeton University. The article deals with his original scientific approach, inspired by the methodology of social science and historical psychology, which characterise his works, considered today as historiographical classics, forming a modern generation of historians.

Keywords: Peter Brown, Late Antiquity, historiography, methodology of historical research

Nemusím snáď ani hovoriť, že práce Petera Browna (1935) čítam s veľkým potešením. Platí to i o jeho *Through the Eye of a Needle*¹. Na prvý pohľad by sa zdalo, že je to kniha pre religionistov alebo starovekárov, prípadne čitateľov, ktorých zaujíma vzťah náboženstva k majetku, no nie je to tak. *Through the Eye of a Needle* je ukázkový príklad, ako sa dajú dejiny písať nielen pre vedcov a bez znižovania sa k zastierajúcemu pojmovému arzenálu súčasného akademického publikovania. Je pochopiteľné, že pod úspech sa podpisuje spisovateľský talent Petera Browna, ale aj čosi navyše.

Írskemu historikovi vďačíme za to, že dnes vnímame neskoroantický svet v omnoho širšom geografickom a chronologickom horizonte, ako to bolo pred päťdesiatimi rokmi. Svojím revizionistickým prístupom navrhol a zaviedol trendy, ktoré dodnes prevládajú v historiografii a vzrušujú množstvo vedcov. Patrí tu záujem o kultúrne a náboženské dejiny, identifikovanie kresťanstva s geopolitickou realitou, ktorá presahuje hranice aktuálnej západnej Európy, prekonávanie stereotypov spočívajúcich vo fraktúre vzťahov medzi Východom a Západom a rozšírenie obdobia neskorej antiky až do deviateho storočia. *Opinio communis* ho vďaka tomuto kladie na čelo „revolúcie“, na základe ktorej dnes reflektujeme rímsku neskoro-imperiálnu spoločnosť. Táto pozícia robí z neho „objaviteľa“ neskorej antiky v oblasti historiografie.² Je to všeobecne rozšírené i oceňujúce tvrdenie, ale pre pochopenie, v čom

¹ BROWN, Peter. *Through the Eye of a Needle : Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD*. Princeton : Princeton University Press, 2012.

² Termín „neskorá antika“ sa prvýkrát objavil v práci rakúskeho kunsthistorika Aloisa Riegla (1858 -

spočíva veľkosť zmeny, s ktorou Brown prišiel, sa treba pozrieť na jeho pôsobenie v anglosaskom prostredí.

Univerzitný systém vo Veľkej Británii (zvlášť oxfordský) bol začiatkom polovice dvadsiateho storočia rozdrobený a interdisciplinárnosť vyvolávala medzi vedcami pohrdavé úsmevy.³ Od osvietenstva na Oxforde dominovala „tradičná rétorika“⁴ sústredená okolo myšlienky dekadencie zlatého veku klasickej civilizácie výdatne ovplyvňovaná Edwardom Gibbonom (1737 – 1794) *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*⁵ a v otázkach náboženstva dielom *Dialogues Concerning Natural Religion*⁶ významného filozofa Davida Huma (1711 – 1776). Brown vystúpil s úvahou o kultúrnej inovácii starovekej spoločnosti. Po rokoch napísal, že sa odmietol stať „zajatkom jediného myšlienkového prúdu o možných počiatkoch epochy na úkor intelektuálnych príležitostí voľne dostupných európskemu bádateľovi, ktorý chce presne a dokonale poznať ľudskú skúsenosť v rímskom svete“⁷.

Historici ovplyvnení Gibbonom určite nie bezdôvodne zmenšovali význam kresťanstva. Rím v tom období sústreďoval svoju pozornosť na vojny a politickú moc v prospech vlastnej obrany, pričom sa bagatelizovala dôležitosť kresťanstva a jeho príchod na scénu sa považoval za irelevantný.⁸ Opačné názory sa začali objavovať mimo akademického prostredia. Christopher H. Dawson (1889 – 1970), katolícky konvertita, bol presvedčený, že náboženstvo predstavuje rozhodujúcu silu, ktorá ovplyvňuje spoločnosť. Tvrdil, že „náboženský impulz je tmel, ktorý spája spoločnosť s istou kultúrou [...], spoločnosť, ktorá stratila svoje náboženstvo, sa skôr či neskôr stane spoločnosťou, ktorá stratila svoju kultúru“.⁹ V diele *The Making of Europe : An Intro-*

1905). Výrazom „Spätantike“ označil obdobie, ktoré nasledovalo v umení po Konštantínovi Veľkom. Brown sa stal propagátorom tohto termínu v anglickom prostredí, čím dal nový zmysel a novú hodnotu obdobiu neskorej antiky. Por. DEMANDT, Alexander. *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian. 284 – 565 n. Chr.* München : Beck, 2007, s. 17.

³ ALCIATI, Roberto. Come si scrive la storia : L'empio di Peter Brown. In *Historia magistra, Rivista di storia critica*, 2015, roč. 7, č. 17, s. 174.

⁴ Na jar v roku 1976 takýmto slovom označil v sérii prednášok na Harvarde narastajúcu nespokojnosť voči interpretácii dejín, ktorá redukovala najprekvapujúcejšie civilizačné zmeny neskorej antiky, objavujúce sa v období po vláde Marca Aurélia na jednoduché symptómy údajného fenoménu úpadku a pádu grécko-rímskeho klasického sveta. Por. BROWN, Peter. *The Making of Late Antiquity*. Cambridge : Harvard University Press, 1978.

⁵ Originál má šesť zväzkov, ktoré vyšli v rokoch 1776 – 1788. Výber preložil do slovenčiny Viktor Krupa v roku 1988, práca vyšla v dvoch zväzkoch vo vydavateľstve Tatran. V roku 2012 vyšlo obnovené vydanie. GIBBON, Edward. *Úpadok a zánik Rímskej ríše*. Bratislava : Premedia, 2012.

⁶ Preklad do češtiny je z roku 1900. HUME, David. *Přirozené dějiny náboženství a rozmluvy o náboženství přirozeném*. Praha : J. Laichter, 1900.

⁷ BROWN, Peter. *The Making of Late Antiquity*. Cambridge : Harvard University Press, 1978, s. 10. Túto tradíciu presvedčivo demontuje aj inde napr. BROWN, Peter. *The Cult of the Saints : Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago : University of Chicago Press, 1981.

⁸ Tieto hypotézy smerovali ku konklúziám, že muži a ženy rímskeho impéria v druhom a treťom storočí pred tým, ako prijali ponuku, ktorá sa im v treťom storočí prezentovala ako kresťanská éra, museli upadnúť do stavu nešťastníkov (vyľakanych, ustráchaných, pomätených, bez harmónie so sebou a svetom). Prevládal názor, že iba pomätenci sa mohli stať kresťanmi, iba sklamaní jediní si mohli vybrať novoplatónsku Plótinovu filozofiu a iba vážne ekonomické problémy mohli spôsobiť stratu záujmu o nádheru chrámov klasického obdobia.

⁹ DAWSON, Christopher. *The Making of Europe : An Introduction to the History of European Unity*. New York : Sheed and Ward, 2001, s. 8.

duction to the History of European Unity (1932) rozvinul úvahy o tom, že pád Ríma nebol pre dejiny Európy katastrofou, ale naopak, začiatkom kreatívneho obdobia západnej civilizácie, kde sa cirkev zoči-voči hordám militantných barbarov, ktoré v impériu spôsobovali chaos, ukázala ako obhajkyňa jednoty a poriadku, ako „*lúč, ktorý viedol západnú civilizáciu*“¹⁰. Namiesto „úpadku a rozpadu“ prišiel s reflexiou „nástupu“ kresťanstva, kde rozhodujúcim momentom nebol Alarichov (395 – 410) vpád do Ríma či abdikácia Romula Augusta (475 – 476) v roku 476, ale konverzia cisára Konštantína (306 – 337). K tomu sa vo Francúzsku pridal aj cirkevný historik Henri-Iréné Marrou (1904 – 1977). Išlo však o prístup, ktorý sa šírila na teologických učilištiach, čo je pochopiteľné, nie však na sekulárnych univerzitách a fakultách.

Brown počas prázdnin pred zápisom na Oxford čítal *Social and Economic History of the Roman Empire* (1926) od Michaila Rostovceva (1870 – 1952), kde našiel dôležitú inšpiráciu k úvahám o antike. Dokonca hovoril, že išlo o rozhodujúcu udalosť v jeho formácii historika.¹¹ Práca ruského emigranta ho upozornila, nakoľko môžu byť perspektívy sociálno-ekonomického nazerania cenné pre nové osvetlenie dejín a ich syntetické vysvetľovanie. Keď Arnald Momiglian (1908 – 1987) Brownovi navrhol, aby sa v dizertácii venoval problémom konca štvrtého storočia, preniesol pozornosť z politických a vojenských udalostí na ekonomické a sociálne témy. Bol presvedčený, že takto by mohol zrealizovať aj plán svojho staršieho dublinského spolurodáka (William Lecky 1838 – 1903), ktorý hovoril o potrebe dejín európskej morálky. Tu vznikol zámer venovať sa biskupovi z Hippo, sv. Augustínovi, a ten ho natrvalo spojil s výskumom neskorej antiky.

Nazdával sa, že na rozdiel od štúdií cirkevných historikov (Dawson, Marrou), výskum intelektuálneho a osobnostného vývoja biskupa v rokoch jeho episkopátu (od roku 395 a ďalej), by mohol odhaliť epicentrum konca antického sveta. Prostredníctvom skúmania známej osobnosti, ku ktorej existovali hodnoverné pramene, sa chcel priblížiť k srdcu ranej cirkvi, teda vstúpiť do centra procesu, ktorý prebiehal v posledných desaťročiach rímskeho impéria. Podľa najrozšírenejšej predstavy bolo pohanstvo v neskorej antike už na smrteľnej posteli a nemalo ani najmenšiu šancu voči nezastaviteľnému nástupu kresťanstva. Problémom je, že pramene k tomuto obdobiu pochádzajú poväčšine iba z jednej „vítaznej“ strany. Dnes nemusíme opakovať takéto a podobné zjednodušené vyjadrenia, ktorými sa nás usilovne snažia presvedčiť ich autori. V euforickom obraze, ktorý v línii cirkevného historika Euzébia z Cézarey (Eusebios z Kaisareie 275 – 339) podávajú historici piateho storočia (Tyranus Rufinus, Socrates Scholasticus, Sozomenos, Theodoretos z Kyrrhu a iní), sa neodráža proces kristianizácie spoločnosti. S alternatívnou verziou kristianizácie prišli kresťanskí biskupi alebo „svätí muži“, ktorí odmietli toto vysvetlenie a nahradili ho pesimistickou víziou úpadku cirkvi.¹² Reálnejší obraz, s ktorým mohol Brown pracovať, sa odrážal v kázňach biskupov, ktorí sa nachádzali v prostredí veľkých miest.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Povedal to napr. 26. 5. 2001 na univerzite v Pise pri udeľovaní doktorátu honoris causa. Prednáška je dostupná na internete: <<https://www.unipi.it/ateneo/comunica/cerimonia/honoris/brown.htm>>

¹² KOŽIAK, Rastislav. *Conversio Gentium a christianizácia vo včasnom stredoveku*. In ZMÁTLO, Peter (ed.). *Ružomerský historický zborník I*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007, s. 84-87.

Od Augustína je známe, že vrchy okolo Kartága strážili ešte v štvrtom storočí svätynie Neptúna. Sochy klasického obdobia sa ešte nachádzali na všetkých verejných miestach a boli predmetom úcty pohanov i tajného obdivu kresťanov. Intelektuáli ešte pohrdali predstavou konvertovať na kresťanstvo a s dešpektom sa pozerali na rituál krstu. Prečo by som sa mal stať kresťanom ako moja slúžka či moja hostiniská, a nie Platónom alebo Pytagorom? Augustín a jeho biskupskí kolegovia odkryli Brownovi zložitú a nejednoznačnú procesú kristianizácie a varovali pred dôverčivým opakovaním zjednodušených výkladov v dobových písomných prameňoch piateho storočia. Dejisko zmeny nebolo na nebi, ale na zemi, kde prebiehal dlhý a heroický zápas, dopredu odsúdený na neúplnosť.¹³ Zmena mentality sa nemohla uskutočniť bez kontrastov a napätí. Zákaz pohanských kultov nevyrazil všetky pozostatky predchádzajúceho spôsobu života. Okrem skepticizmu málopočetných skupín intelektuálov zostali mnohé pohanské prejavy pri živote ešte dlho po tom, čo cisár Konštantín zvolal Nicejský koncil (325). Ľudí v chrámoch bolo potrebné napomínať, aby zanechali pohanské zvyky. Nebolo jasné, koľko zo starého spôsobu možno preniesť do nového života. Brown prácu o Augustínovi z Hippo obhájil v roku 1956 a zostal pracovať v Oxforde.

Kým Dawson bol medzi historikmi pomerne neznámy, Brown získal veľký ohlas. Prostredie univerzity si uvedomilo, že sa deje niečo prevratné. Brown medzi študentmi histórie vyvolával kolektívnu psychózu. Prednáškové sály na Souls boli preplnené. Mal očarujúci štýl, aj keď na jeho prednáškach bolo takmer nemožné značiť si hlavné body a písať poznámky. Dôvod? Bol výborným rečníkom, k čomu sa pridávalo rúcanie bariér na metodologickom, geografickom a epistemologickom poli. Tému formácie kresťanstva rozvíjal za pomoci hermeneutických prístupov sociálnych vied a historickej psychológie. Analógia a komparácia tvorili bádateľskú dichotómiu, ktorá menila dovtedajšie poznanie a otvárala ďalšie polia výskumu *ad infinitum*. Záujem o historické problémy, ktoré ovplyvňovali bežných ľudí, priniesli záujem o náboženstvo a kultúru, pričom nové objavy sociálnych vied, zvlášť antropológov a kulturoológov, otriasli presvedčením, že ekonomika a politika sú jedinými motormi historického vývoja ľudských dejín.

Brown vďaka čítaniu tzv. sekundárnych textov, ktoré iní považovali za banálne a bezcenné, a antropologickému prístupu k neskoroantickéj literatúre začal publikovať práce, ktoré sú súčasťou historiografickej klasiky. Voľbu prameňov ilustroval na obraze návštevníkov zoologickej záhrady, ktorí sa radšej fotografujú pred ohradou šeliem, namiesto toho, aby prezreli aj pavilón drobného vtáctva. Napriek tomu, že vo veľkej záhrade mal k dispozícii rozsiahlu paradigmu prameňov, začal siahť po jednoduchých, možno povedať až „fádnych“, protagonistoch. Napospol išlo o pramene, ktoré sa prichyľovali k všednosti, bežnosti. Práca z roku 1971 *The World of Late Antiquity. From Marcus Aurelius to Muhammad* a článok *The rise and function of the holy man on late antiquity*, ktorý vyšiel v *Journal of Roman Studies*, predstavovali zvrät v religionistike a poznaní neskorej antiky.

V roku 1982 jeden z popredných znalcov dejín kresťanstva Jacques Fontaine (1922 – 2015) recenzoval Brownovu knihu *The Cult of the Saints*. Stačilo pár riadkov, aby

¹³ BROWN, Peter. *Autorita a posvätné : Aspekty christianizácie rímskeho sveta*. Brno : CDK, 1999, s. 38-39.

človek pochopil zmenu, s ktorou prišiel Brown: „odhliadnuc od veľmi všeobecného titulu, poslanstvo knihy riskuje, že menej skúseného čitateľa tohto typu štúdií uvedie do omylu, keďže mu ponúka viac-menej osobitý pohľad, kde sociológia prevažuje nad náboženskými vedami a dokonca aj nad dejinami samotnými“.¹⁴ Fontainova reakcia bola ovocím (dodnes) prevládajúceho vedeckého habitusu. Erupcia nastupujúceho Browna, či možno lepšie „vzývateľa“, ktorý sa na pramene pozeral pod mikroskopom sociológie, teda s novými a do istej miery aj symbolickými nástrojmi, vyvolávala diskusie o hracích doskách výskumu a napokon spochybnila aj samotné hranice, čo je takmer vždy predmetom diskusií.¹⁵ Navrhovaný prístup, ktorý Brown systematicky aplikoval na neskorú antiku, nabúral lesk tradície budovanej predchádzajúcimi debatami. Presvedčený o centrálnosti religiózneho rozmeru v historickom bádani, prechod pohanstva na kresťanstvo považoval za kľúčový moment pre pochopenie kultúrnych fenoménov staroveku. Tým predložil odlišnú interpretáciu obdobia medzi tretím až deviatym storočím. Reflektoval nezmataiteľné stopy v dobových prameňoch a prichádzal so zisteniami, že kresťanstvo najrelevantnejšie ovplyvnilo toto obdobie. Brownova zmena „kroku“ bola náhla a ďalekosiahla. Zaujímal sa o etické a náboženské konanie, ktoré síce pre politické a všeobecné dejiny bolo druhoradé, ale práve toto konanie malo silný vplyv na zvyky a život neskorantického človeka. Dotkol sa drámy niečoho nepredstaviteľného, čo Paul Veyn (*1930) nazval „*drámou prechodu od človeka občianskeho k človeku vnútornému*“.¹⁶

Problémom práce historikov neskej antiky je obmedzené množstvo prameňov a ťažko predpokladať, že by sa mohlo ešte niečo objaviť.¹⁷ Relektúra tých istých textov, ktoré rovnako ako on čítali jeho kolegovia a celé generácie predchodcov, tvorili stále podnetnú intelektuálnu potravu. Ak sa v niečom najjasnejšie predstavuje jedinečnosť Brownovej historiografie, tak práve v jeho schopnosti zhromaždiť, roztriediť a navzájom spojiť známe pramene, ktoré vďaka jeho metodológii nadobúdajú stratený lesk. S Brownom začalo nové (takmer) systematické triedenie prameňov, ktoré majú historici kresťanského staroveku k dispozícii. Fragменты dôkazov (príčom mnohé z nich možno ľahko prehliadnúť) prezrádzajú čosi z neporaziteľného

¹⁴ FONTAINE, Jacques. Le culte des saints et ses implications sociologiques. Réflexions sur un récent essai de Peter Brown. In *Analecta Bollandiana*, 1982, roč. 100, s. 18.

¹⁵ ARIATI, Come si scrive, s. 175.

¹⁶ ARIÈS, Philippe - DUBY, Georges (eds.). *Histoire de la vie privée; vol. I, sous la direction de Paul Veyne: De l'Empire romain à l'an mil*. Paris : Éditions du Seuil, 1985, s. 9.

¹⁷ Browna v roku 1990 prekvapil nález dvoch sérií Augustínových kázní a zbierka 29 listov. Ak sa aj niečo nájde, podľa objaviteľa kázni sv. Augustína François Dolbeau (*1947) „to možno priradiť jedine k pocitu, ktorý má človek pri registrovanej nahrávke, ktorá vráti hlas priateľovi, ktorého už nieť“. V roku 1990 tušil, že v manuskripte uloženom v Štátnej knižnici v Mainzi datovanom do druhej polovice päťnásteho storočia, ktorý obsahoval zbierky kázni a bol vo veľmi zlom stave a evidentne mimo záujmu bádateľov, sa nachádzajú kázne sv. Augustína, z ktorých sa dovtedy poznali iba názvy, prípadne krátke pasáže. Ich definitívne autorstvo bolo potvrdené v roku 1996. Ide o dve série kázni, ktoré tento biskup povedal na jar a v lete roku 397 v Kartágu, teda v čase, keď bol ešte na začiatku biskupskej služby, ale v jeho myslí už naberali reálne kontúry *Vyznania* a druhú sériu tvoria kázne, ktoré povedal v Kartágu a v mestách po jeho okolí v zime a na jar v rokoch 403 - 404, pričom toto obdobie bolo poznačené jeho volaním po nutnej reformy cirkvi, ktorá sa spájala s novou ofenzívou proti pohanom a donatistom. Por. DOLBEAU, François. *Augustin d' Hippone, Vingt-six sermons au peuple d'Afrique. Retrouvés à Mayence, édités et commentés par François Dolbeau. Mise à jour bibliographique 1996-2000*. Paris : Institut d'Études Augustiniennes, 2001, s. 15.

bohatstva a zložitosti skutočného správania sa človeka v dobách zmien, ktoré prebiehali v tak pre nás vzdialenom svete známom do veľkej miery len z textov vysoko teologického obsahu. Kvalita lektúry historických prameňov spolu s inými disciplínami nevyhnutne súvisí s neustálym pokrokom vedeckého bádania.¹⁸ Toto platí aj pre *Through the Eye of a Needle*. Výsledkom je živý, na prvý pohľad jednoduchý a zrozumiteľný obraz, ktorý sa podarí vytvoriť niekomu, kto vie zužitkovať poznanie (notoricky) známych literárnych prameňov a dokáže ich doplniť s výsledkami archeológov a historikov umenia. V knihe sa nenachádza žiaden nepublikovaný prameň, ale napriek tomu čitateľovi ponúka radikálne nový obraz vývoja (autor v podtitule používa výraz *making*) kresťanstva v západnej neskorej antike. Paradoxne ani časový úsek, ani geografické prostredie (Italia, Galia, severná Afrika), a ak chceme, tak ani téma bohatstva vôbec nie je nová. Podľa Browna je to tak zažitá téma, že vždy „*fažila v myšliach všetkých, plynula ako veľká rieka, ktorej zákruty sa stretávali s chrámami a rímskou spoločnosťou vo svojej komplexnosti*“.¹⁹ Z „jednoduchého“ odkrývania miest, kde dochádzalo k týmto stretom, sa pred čitateľom dostáva na povrch súhrnné poznanie, spájajúce množstvo zákrut histórie, z ktorej sa dajú vnímať iba časti.

Through the Eye of a Needle má päť častí, ktoré spolu tvorí dvadsaťdeväť kapitol. Brown vo svojich knihách neradí jednotlivé udalosti za seba, preto je v úvode užitočný popis kapitol, čím im autor dáva rozličnú váhu. V prvej časti (kapitola 1 - 4) je zachytená scenéria, alebo ako píše Brown *intellectual landscape*, na ktorú sa budú odvolávať udalosti v nasledujúcich kapitolách. Druhá časť (kapitoly 5 - 17) sa venuje protagonistom kresťanského staroveku, ktorí si položili otázku ohľadom majetku Ježišových nasledovníkov. Ambróz, Augustín, Paolín z Noly, Hieronym sú mená osôb, ktoré spojil záujem o zmysel a zákonnosť používania peňazí. Títo muži sú v permanentnom napätí medzi odsudzovaním a akceptovaním bohatstva kresťanmi, až kým nástup radikálnych hnutí v štvrtom storočí neprinesol sociálne vyhranenie, ktoré je obsahom tretej (kapitoly 18 - 24) a štvrtej časti (kapitoly 25 - 29). Pre pelagiánov, donatistov a askétov z Galie, ktorí odmietali svet a pohrdali jeho pravidlami, boli usmernenia Ambróza a Augustína ohľadom majetku neakceptovateľné a kresťanský asketizmus vďaka nim niekoľko desaťročí dosahoval svoje maximum. Brown vysvetľuje historický vývoj a jeho zákony, ale netreba v tom hľadať nejakú schému. Asketicko-prorocká charizma nie vždy mala prednosť pred inštitúciou. Každý región rímskeho impéria sa riadil vlastnými zvykmi, rytmom a pravidlami a anomický autonomizmus bol každopádne všeobecným znakom tejto, tak veľmi pre nás dávnej a vzdialenej doby.

Keďže *Through the Eye of a Needle* sa nápadne podobá na knihu Luciena Febvra (1878 - 1956) *Philippe II et la Franche-Comté. Étude d'histoire politique, religieuse et sociale* z roku 1911, dovoľm si krátku glosu. Febvr začiatkom minulého storočia obhájil dizertačnú prácu, ktorá nezvratným spôsobom odhalila krízu pozitivistckej historiografie. V centre jeho pozornosti sa neocitla historická osobnosť alebo inšti-

¹⁸ Z úvodu k českému vydaniu *Authority and the Sacred*. BROWN, Peter. *Autorita a posvätné. Aspekty christianizace římského světa*. Brno : CDK, 1999, s. 6.

¹⁹ BROWN, Through the Eye of a Needle, s. 19.

túcia, ale región, ktorý sa pokúsil skúmať ako kolektívnu historickú osobu. Febvr s výnimkou jedného notárskeho fondu používal iba tlačené pramene. Zaujímavý bol však prístup. Práca, ktorá sa venovala konkrétnej politickej skutočnosti ohraničenej časom a miestom, sa stala rámcom ekonomického, sociálneho a kultúrneho života skúmanej oblasti, synchrónne reagujúcej s touto dobre známou udalosťou. Febvrovo *Slobodné grófstvo (Franche-Comté)* sa však líšilo od iných prác dvojitou novosťou: záujmom o geografiu a ekonomiku. Aj keď politicko-inštitucionálne prostredie odkryvalo napätia medzi historickými osobnosťami, dôvody takéhoto konfliktu spočívali v podmienkach materiálneho zabezpečenia konkrétneho územia. Deliacou čiarou bolo vlastníctvo a spôsob nadobúdania bohatstva. Febvr prostredníctvom testamentov a darovacích zmlúv zrekonštruoval symbolické univerzum meštiaka, teda „nového človeka“, ktorý otriasol rovnováhou starého sveta, nad ktorým vládla šľachta s mečom. Jedni aj druhí, meštiaci a šľachtici, boli bohatí, ale každá skupina dávala majetku a jeho využívaniu odlišný význam. Febvr ukázal, že šľachta a meštiaci nie sú v dejinách ontologické entity, ale sociálne skupiny, ktoré sa navzájom odlišovali spôsobom života a osobitým postojom k materiálnemu zabezpečeniu.

Aby sme dokázali, že Febvrova práca (a napokon aj celá škola *L'École des Annales*) a Brownova metodológia sú si podobné, stačia na ilustráciu dva citáty: „*To, čo sa pokúšame opísať, nie je len lokálna epizóda globálneho konfliktu, ktorý kedysi sužoval všade sa na odpor stavajúci katolícky a monarchický absolutizmus zoči-voči reformácii a regionálnym slobodám. Ide o zápas, krutý boj dvoch triednych rivalov: šľachty a meštiactva.*“²⁰ „*Moja snaha do veľkej miery spočívala v sústredení sa na skupinu rozdielnych postáv, z ktorých sa súčasne každá nachádzala v rozdielnom prostredí. História v každom z tých prostredí napredovala odlišným tempom, [...], no najväčší objav pre všetkých nastal koncom piateho storočia, keď si biskupi nakoniec uvedomili, že skutočne bohatí sa stali oni, nie laickí veľkostatkári.*“²¹ Prvý citát pochádza z úvodu Febvra k *Franche Comté*, druhý z úvodu a záveru Brownovho diela *Through the Eye of a Needle*. Lokálny a globálny, chudobní a bohatí predstavujú konceptuálne dvojice zaostávajúce pozornosť čitateľa na emancipáciu tých, ktorí sú dravší a hlásia sa o život na slnku.

K Brownovej inovácii patrí nahradenie Gibbonovej kategórie *decline and fall* sociologicky vhodnejším výrazom „transformácia“. Brown ju vykresľuje ako zápas. Ukazuje to napríklad na postave ranokresťanského svätca, ktorý podľa dobových prameňov predstavuje kresťanstvo v jeho najživšej, najnovšej a najtriumfálnejšej podobe. Tieto osoby reagujú ako prostredníci medzi novým a starým, a to zhodnocovaním starodávnych náboženských praktík s kresťanskou odpoveďou na prastaré náboženské potreby človeka.²² Je to ten istý zápas, ktorý musí podstúpiť historik, keď chce vystúpiť na vrchol, ktorý mu umožní pohľad do hĺbky cez všetky vrstvy. Preto je potrebné prekonávať neužitočné a ubližujúce vyhranenia medzi vedami. Brown ukazuje, že archeologické výskumy vrhajú nové svetlo na teologické texty,

²⁰ FEBVR, Lucien. *Philippe II et la Franche-Comté. Étude d'histoire politique, religieuse et sociale*. Paris : Honoré Champion, 1911, s. 15.

²¹ BROWN, Through the Eye of a Needle, s. 736.

²² BROWN, Autorita a posvätné, s. 6.

ktoré iba vyzerajú prchavo. Pritom nepochybne je stále dostatok tých, ktorí sa odhodlávajú na toto intelektuálne dobrodružstvo, ktoré patrí k povolaniu historika.

SUMMARY

The Uniqueness of Brown's Historiography

Peter Brown is one of the greatest living historians with an extremely large international reputation and influence in the scientific world. He devoted a large part of life to a new interpretation and an original view on Late Antiquity. Today, if whoever attempts to analyse his work, they will find that he excels in critical wit, a brilliant literary style including his graduate work about St. Augustine, through to a special interest in the cult of Saints, power speeches and suggestion, persuasion, authority and the sacred, resulting from Western Christianity, sexuality and society, poverty, wealth and the government, in the Late Antique period. In this article, we have demonstrated how his work and historical synthesis is characterised by original structure, a concentration for research, a meaningful data selection, clarity and a comprehensiveness of the assessment. His innovative concept of the interpretation of key centuries of Western civilisation is based on a methodology, which combines philological difficulty with incentives offered by sociology, psychology and modern philosophy. As we have shown, thanks to this, he is a pioneer of a modern evaluation of Late Antiquity with a significant effect on the methodology and research of results, which in the historiography of the twentieth and twenty-first century, has found an extraordinary response.

HEDr. Peter Olexák, PhD.; Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1
e-mail: <peter.olexák@ku.sk>